

ДОКТРИНАЛЬНЕ ВИЗНАЧЕННЯ ЗАГАЛЬНОЇ ПІДСТАВИ ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

У статті викладено та досліджено суперечливі доктринальні проблеми визначення підстави звільнення від кримінальної відповідальності. Звільнення від кримінальної відповідальності розглянуто як відмову держави від застосування щодо особи, котра вчинила злочин, установлених законом обмежень певних прав і свобод шляхом закриття кримінальної справи, яке здійснює суд у випадках, передбачених Кримінальним кодексом України, та у порядку, встановленому Кримінально-процесуальним кодексом України.

Ключові слова: злочин, кримінальна відповідальність, позитивна посткримінальна поведінка, звільнення від кримінальної відповідальності.

Доктрина кримінального права та чинне законодавство України про кримінальну відповідальність перебувають в активному пошуку альтернативних форм боротьби зі злочинністю. Актуальність цієї проблеми зумовлена рядом обставин, серед яких необхідно виокремити: криміналізацію багатьох сфер життєдіяльності українського суспільства; набуття злочинністю таких розмірів, що загрожують національній безпеці України; невисоку ефективність традиційних кримінально-правових форм та методів боротьби зі злочинністю; гуманізацію вітчизняного законодавства відповідно до міжнародно-правових стандартів кримінального судочинства; запровадження у вітчизняному законодавстві низки новітніх інститутів, що виступають альтернативою кримінальній відповідальності та покаранню, тощо [23, с. 278]. Тенденцією сьогодення є щорічне збільшення кількості осіб, які здебільшого вперше вчинили злочини невеликої та середньої тяжкості та були звільнені від кримінальної відповідальності у зв'язку із здійснення певного комплексу позитивної посткримінальної поведінки. Так, у першому півріччі 2012 р. суди за постановами органів досудового слідства звільнили від кримінальної відповідальності 3,5 тис. осіб, що на 45% більше, ніж у першому півріччі 2011 р. Водночас кількість розглянутих судами постанов органів досудового слідства, що перебували на розгляді судів у зв'язку із закінченням строків давності у справах стосовно невідновлених осіб, зменшилася на 15,2% і становила 54,2 тис., з яких суди задовольнили 51,6 тис., або 95,2% [97,4%] від кількості розглянутих, то в першому півріччі 2014 р. відповідно до положень КПК 2012 р. суди розглянули 2,4 тис. клопотань про звільнення від кримінальної відповідальності, з яких суди задовольнили 2,1 тис., або 87,9%. За по-

становами слідчих (КПК 1960 р.) суди звільнили від кримінальної відповідальності 11 [169] осіб, у тому числі розглянуто 4 постанови про вирішення питання щодо закриття справ у зв'язку із закінченням строків давності у справах стосовно невідновлених осіб [1].

Звільнення від кримінальної відповідальності набуло значної актуальності як у судовій практиці, так і в теорії кримінального права. Проблематиці звільнення від кримінальної відповідальності присвятили свої дослідження вітчизняні правники Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, Г. Б. Віттенберг, А. А. Вознюк, О. М. Готін, М. Є. Григор'єва, Ю. В. Гродецький, О. О. Дудоров, О. О. Житний, О. Ф. Ковітіді, О. С. Козак, О. М. Лемешко, А. А. Музика, О. В. Наден, В. П. Тихий, Г. О. Усатий, Н. Б. Хлистова, А. М. Яценко та ін. Серед іноземних дослідників, насамперед, вкажемо Х. Д. Алікперова, І. Ш. Галстян, Ю. В. Голика, Л. В. Головка, В. С. Єгорова, В. О. Єлеонського, А. В. Єндольцеву, І. Е. Звечаровського, С. Г. Келину, В. В. Мальцева, О. З. Рибак, С. М. Сабанина, Р. А. Сабитова та ін.

Звільнення від кримінальної відповідальності, згідно з п. 1 Постанови Пленуму Верховного Суду України "Про практику застосування судами України законодавства про звільнення від кримінальної відповідальності" від 23.12.2005 р. № 12, це відмова держави від застосування щодо особи, котра вчинила злочин, установлених законом обмежень певних прав і свобод шляхом закриття кримінальної справи, яке здійснює суд у випадках, передбачених Кримінальним кодексом України (далі – КК), та у порядку, встановленому Кримінально-процесуальним кодексом України (далі – КПК). Закриття кримінальної справи зі звільненням від кримінальної відповідальності можливе лише в разі вчинення особою суспільно небезпечного діяння, яке містить склад злочину, передбаченого КК,

та за наявності визначених у законі правових підстав, вичерпний перелік яких наведено у ч. 1 ст. 44 КК, а саме: у випадках, передбачених цим Кодексом, а також на підставі закону України про амністію чи акта помилування [20].

Вочевидь, у Загальній та Особливій частинах КК наявна значна самобутність підстав звільнення від кримінальної відповідальності. У Загальній частині КК до них належать так звані загальні види звільнення від кримінальної відповідальності, коли особа вперше вчинила злочин невеликої тяжкості або необережний злочин середньої тяжкості, крім корупційних злочинів: у зв'язку з дійовим каяттям (якщо особа після вчинення злочину щиро покалася, активно сприяла розкриттю злочину й повністю відшкодувала завдані нею збитки або усунула заповідяну шкоду), у зв'язку з примиренням винного з потерпілим (якщо особа примирилася з потерпілим та відшкодувала завдані нею збитки або усунула заповідяну шкоду), у зв'язку з передачею особи на поруки (якщо особа щиро покалася та протягом року з дня передачі її на поруки виправдає довіру колективу, не ухилятиметься від заходів виховного характеру та не порушуватиме громадського порядку), у зв'язку із зміною обстановки (якщо буде визнано, що на час розслідування або розгляду справи в суді внаслідок зміни обстановки вчинене особою діяння втратило суспільну небезпечність або ця особа перестала бути суспільно небезпечною), у зв'язку із закінченням строків давності (якщо з дня вчинення особою злочину і до дня набрання вироком законної сили минули визначені законом про кримінальну відповідальність строки та особа, що вчинила злочин, ухилилася від слідства або суду і до закінчення зазначених у законі про кримінальну відповідальність строків особа не вчинила новий злочин середньої тяжкості, тяжкий або особливо тяжкий злочин) (ст. 45–49 КК).

В Особливій частині КК передбачено 18 випадків спеціального звільнення від кримінальної відповідальності за різноманітних підстав, зокрема, якщо: "громадянин України добровільно заявив органам державної влади про злочинний зв'язок з іноземною державою, іноземною організацією або їх представниками та отримане завдання" (ч. 2 ст. 111 КК), "особа без громадянства або іноземець добровільно заявили органам державної влади про припинення злочинної діяльності, якщо внаслідок цього і вжитих заходів було відвернене заповідяння шкоди інтересам України" (ч. 2 ст. 114 КК), "керівник підприємства, установи або організації виплатив заробітну плату, стипендію, пенсію чи інші, установлені законами виплати громадянам до притягнення його до кримінальної відповідальності" (ч. 3 ст. 175 КК), "особа сплатила

податки, збори (обов'язкові платежі), а також відшкодувала шкоду, завдану державі їх несвоєчасною сплатою (фінансові санкції, пеня) до притягнення її до кримінальної відповідальності" (ч. 4 ст. 212 КК), "особа сплатила страхові внески на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування, а також відшкодувала шкоду, завдану Пенсійному фонду України їх несвоєчасною сплатою (фінансові санкції, пеня), до притягнення її до кримінальної відповідальності" (ч. 4 ст. 212-1 КК), "особа добровільно повідомила правоохоронний орган про створення злочинної організації або участь у ній" (ч. 2 ст. 255 КК), "особа, крім організатора і керівника терористичної групи чи терористичної організації, добровільно повідомила правоохоронний орган про відповідну терористичну діяльність, сприяла її припиненню або розкриттю злочинів, вчинених у зв'язку із створенням або діяльністю такої групи чи організації" (ч. 2 ст. 258-3 КК), "особа добровільно вийшла з воєнізованих або збройних формувань, не передбачених законом і повідомила про їх існування органи державної влади" (ч. 6 ст. 260 КК), "особа добровільно здала органам влади зброю, бойові припаси або вибухові пристрої" (ч. 3 ст. 263 КК), "особа добровільно заявила про незаконне заволодіння транспортним засобом правоохоронним органам і повернула транспортний засіб власнику і повністю відшкодувала завдані збитки" (ч. 4 ст. 289 КК), "особа добровільно здала наркотичні засоби, психотропні речовини і вказала джерело їх придбання або сприяла розкриттю цих злочинів" (ч. 4 ст. 307 КК), "особа добровільно звернулася до лікувального закладу і розпочала лікування від наркоманії" (ч. 4 ст. 309 КК), "особа добровільно здала прекурсори, що призначалися для виробництва або виготовлення наркотичних засобів чи психотропних речовин, і вказала джерело їх придбання або сприяла розкриттю цих злочинів" (ч. 4 ст. 311 КК), "особа добровільно здала отруйні чи сильнодіючі речовини, що не є наркотичними або психотропними чи їх аналогами, або сильнодіючі лікарські засоби та вказала джерело їх придбання або сприяла розкриттю злочинів, пов'язаних з їх незаконним обігом" (ч. 5 ст. 321 КК), "особа, яка пропонувала, обіцяла або надала неправомірну вигоду службовій особі юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми, якщо стосовно неї були вчинені дії щодо вимагання неправомірної вигоди і після пропозиції, обіцянки чи надання неправомірної вигоди вона до повідомлення їй про підозру у вчиненні нею злочину добровільно заявила про те, що сталося, органу, службова особа якого згідно із законом має право повідомляти про підозру" (ч. 5 ст. 368-3 КК), "особа, яка пропонувала, обіцяла або надала неправомірну вигоду

ду особі, яка надає публічні послуги, якщо стосовно неї були вчинені дії щодо вимагання неправомірної вигоди і після пропозиції, обіцянки чи надання неправомірної вигоди вона до повідомлення їй про підозру у вчиненні нею злочину добровільно заявила про те, що сталося, органу, службова особа якого згідно із законом має право повідомляти про підозру" (ч. 5 ст. 368-4 КК), "особа, яка пропонувала, обіцяла чи надала неправомірну вигоду службовій особі, якщо стосовно неї були вчинені дії щодо вимагання неправомірної вигоди і після пропозиції, обіцянки чи надання неправомірної вигоди вона до повідомлення їй про підозру у вчиненні нею злочину добровільно заявила про те, що сталося, органу, службова особа якого згідно із законом має право повідомляти про підозру" (ч. 5 ст. 369 КК), "військовослужбовець може бути звільнений від кримінальної відповідальності із застосуванням до нього заходів, передбачених Дисциплінарним статутом Збройних Сил України" (ч. 4 ст. 401 КК).

Проблема звільнення від кримінальної відповідальності є суперечливою, певні питання в юридичній літературі вирішують діаметрально протилежно. Так, С. Г. Келина, досліджуючи звільнення від кримінальної відповідальності, визначає його як відмову держави від негативної оцінки особи, яка вчинила злочин у випадках, передбачених у законі [16, с. 631]. Ю. В. Баулін під звільненням від кримінальної відповідальності розуміє передбачену законом відмову держави від застосування до особи, яка вчинила злочин, обмежень її певних прав і свобод, визначених КК України [3, с. 58]. В. В. Скибицький визначає звільнення від кримінальної відповідальності як передбачене законодавством усунення відповідальності особи, яка вчинила передбачене законом суспільно небезпечне діяння, якщо цілі покарання і завдання кримінального законодавства можуть бути досягнуті (або вже досягнуті) без застосування кримінально-правового примусу [22, с. 25]. О. Ф. Ковітіді вважає, що звільнення від кримінальної відповідальності – це відмова держави в передбачених законом випадках від засудження й покарання особи, діяння якої містить склад злочину [13, с. 107]. О. С. Козак під звільненням від кримінальної відповідальності розуміє здійснювану відповідно до вимог кримінального та кримінально-процесуального законів відмову держави в особі суду від застосування щодо особи, котра вчинила злочин, передбачених КК України обмежень її певних прав і свобод, яка не тягне за собою кримінально-правових наслідків [14, с. 18–19]. А. В. Савченко, В. В. Кузнецов, О. Ф. Штанько визначають звільнення від кримінальної відповідальності як відмову держави від застосування обмежень, засудження та покарання особи, що вчинила злочин, передбачений кримі-

нальним законом, якщо така особа не становить значної суспільної небезпеки, виконала певні нормативні умови та спроможна виправитися без примусу держави через покарання [21, с. 164]. В. С. Єгоров бачить у звільненні від кримінальної відповідальності незастосування до особи, винної у вчиненні суспільно небезпечного діяння, негативних правових наслідків, передбачених законом за його вчинення, у зв'язку з випадінням або суттєвим зниженням суспільної небезпеки злочинного діяння або особи, що його вчинила [8, с. 50].

Насамперед, звернемо увагу на те, що звільнення від кримінальної відповідальності є похідним поняттям від кримінальної відповідальності. Невипадково майже всі дослідники звільнення від кримінальної відповідальності попередньо аналізують існуючі погляди щодо цієї центральної кримінально-правової категорії. Так, у доктрині кримінального права основні визначення кримінальної відповідальності об'єднують у чотири групи. Ю. А. Пономаренко стверджує, що все різноманіття трактувань категорії "кримінальна відповідальність" щонайменше можна об'єднати в сім груп [9, с. 139]. Не торкаючись у цій статті всіх "гострих кутів" вищезгаданої проблеми, принагідно зазначимо, що, на наш погляд, кримінальна відповідальність має своїм змістом кримінально-правове обтяження та полягає у відповідній реакції держави на порушення або виконання вимог, що передбачені в законодавстві про кримінальну відповідальність. Відтак, кримінальна відповідальність має два протилежні аспекти: а) позитивний, що полягає у виконанні особою передбаченого правовими приписами суб'єктивного права або правового обов'язку та, у свою чергу, тягне виключення, звільнення або пом'якшення кримінально-правового обтяження; або б) негативний, що полягає у порушенні особою кримінально-правових заборон і вчиненні злочинів, що тягне офіційний осуд з боку держави та кримінально-правове обтяження у вигляді визначення виду й міри кримінального покарання [25, с. 23; 11, с. 76].

Постановка проблеми про загальну (універсальну для Загальної та Особливої частин КК) підставу звільнення від кримінальної відповідальності є контраверсійною, певні питання в юридичній літературі вирішують діаметрально протилежно. Насамперед, слід звернути увагу, що саме існування "загальної підстави звільнення від кримінальної відповідальності" зазнає критики. Так, Ю. В. Баулін зауважує, що немає потреби визначати загальні юридичні підстави існування інституту звільнення особи від кримінальної відповідальності в сучасному праві, оскільки, наприклад, наведені вище ознаки мають фактично умовний характер і практично не вирішують ніяких прагматичних завдань (тим більше, що можуть зазна-

вати певних винятків, про що зазначають і самі автори) [3, с. 71]. На наш погляд, виокремлення загальної підстави має гносеологічне та системотвірне кримінально-правове значення, надає законодавцю орієнтири у визначенні безпосередніх (конкретних) підстав звільнення від кримінальної відповідальності.

Найбільш поширеним є погляд, що загальною підставою звільнення від кримінальної відповідальності виступає *“невеликий ступінь суспільної небезпечності злочину та особи, що його вчинила”* [12, с. 49; 18, с. 185]. Натомість, таке визначення більшою мірою відповідає загальним видам звільнення від кримінальної відповідальності й *“не спрацьовує”* щодо спеціального звільнення, що передбачається в нормах Особливої частини КК. На відміну від загальних видів звільнення, які можливі у випадках вчинення злочинів, крім корупційних, невеликої або необережних злочинів середньої тяжкості (ст. 45, 46 КК), а також будь-яких злочинів невеликої та середньої тяжкості (ст. 47, 48 КК), спеціальні види звільнення мають своїми передумовами вчинення особливо тяжких (ч. 1 ст. 111, ч. 1 ст. 114, ч. 1 ст. 255, ч. 3 ст. 289 КК), тяжких (ч. 2 ст. 260, ч. 2 ст. 289, ч. 1 ст. 307, ч. 4 ст. 368-3, ч. 4 ст. 368-4, ч. 2 ст. 369, ч. 3 ст. 369, ч. 4 ст. 369 КК), середньої тяжкості (ч. 1 і ч. 2 ст. 175, ч. 2 і ч. 3 ст. 235-4, ч. 2 і ч. 3 ст. 235-5, ч. 1 ст. 260, ч. 1 ст. 263, ч. 1 ст. 289, ч. 1 ст. 309, ч. 1 ст. 321, ч. 2 ст. 368-3, ч. 3 ст. 368-3, ч. 2 ст. 368-4, ч. 3 ст. 368-4, ч. 1 ст. 369 КК), а також злочинів невеликої тяжкості (ч. 1 і ч. 2 ст. 212, ч. 1 і ч. 2 ст. 212-1, ч. 1 ст. 235-4, ч. 1 ст. 235-5, ч. 1 ст. 311, ч. 1 ст. 368-3, ч. 1 ст. 368-4 КК).

В. С. Єгоров загальною підставою звільнення від кримінальної відповідальності визначає *“відпадиння або суттєве зменшення суспільної небезпечності злочинного діяння або особи, яка його вчинила”*. Поряд з тим, цей правник виокремлює безпосередні підстави звільнення як *“передбачені законом фактичні обставини, наявність яких робить недоцільним застосування до особи, яка вчинила злочин, негативних кримінально-правових наслідків”* [8, с. 86–87]. У цьому визначенні, насамперед, викликає незгоду теза про можливість із часом відпадиння або суттєве зменшення суспільної небезпечності злочинного діяння. Суспільна небезпечність злочину є об'єктивною категорією, що відображає фактичну шкідливість того чи іншого діяння для об'єктів кримінально-правової охорони. Якщо кримінальна протиправність та караність діяння зберігаються в часі на момент здійснення позитивної посткримінальної поведінки, то, як видається, суспільна небезпечність вчиненого діяння змінюватися не може. Вона є зафіксованою в об'єктивних та суб'єктивних обставинах вчиненого зло-

чину. У зв'язку із цим слід погодитися з Е. Т. Борисовим, який зазначає, що відпадиння суспільної небезпечності вчиненого діяння не відповідає природі звільнення від кримінальної відповідальності, адже, оскільки діяння втратило суспільну небезпечність – найважливішу, визначальну ознаку злочину, воно припинило бути діянням, що містить усі ознаки злочину [5, с. 101]. Відпадиння суспільної небезпечності діяння, у свою чергу, свідчить про відсутність підстав кримінальної відповідальності, а отже, природно зникає питання щодо звільнення від неї.

Г. Б. Віттенберг, який один з перших комплексно дослідив інститут звільнення від кримінальної відповідальності та покарання, загальною підставою звільнення від кримінальної відповідальності вважав *“можливість виправлення особи без застосування заходів кримінального покарання, невелику суспільну небезпечність злочину та невелику суспільну небезпечність винної особи”* [6, с. 166]. На можливість *“виправлення особи без застосування кримінально-правових заходів”*, *“недоцільність реалізації кримінальної відповідальності”* або *“виправлення особи без засудження та застосування покарання”* як загальну підставу звільнення від кримінальної відповідальності вказують А. В. Єндольцева, О. О. Житний, О. С. Козак [9, с. 52; 10, с. 25; 14, с. 55] та інші правники. У цих визначеннях загальної підстави звільнення від кримінальної відповідальності викликає незгоду використання поняття *“виправлення особи”*, що є більш характерним для інституту звільнення від кримінального покарання або його відбудовання. Як відомо, поняття *“виправлення особи”* активно використовує кримінально-виконавче законодавство. Зокрема, у ч. 1 ст. 6 Кримінально-виконавчого кодексу України під виправленням засудженого розуміють *“процес позитивних змін, які відбуваються в його особистості та створюють у нього готовність до самокерованої правослухняної поведінки”*.

Найбільш вдалою спробою визначення загальної підстави вважаємо точку зору Н. Ф. Кузнецової, яка вказує, що *“загальною підставою звільнення від кримінальної відповідальності для всіх видів є втрата особою, яка вчинила злочин, її попередньої суспільної небезпечності. У зв'язку з чим відпадає необхідність у застосуванні до неї заходів кримінальної відповідальності”* [17, с. 154–155]. Дійсно, суспільна небезпечність особи є тією об'єктивною якістю, категорією, яка під впливом об'єктивних чи суб'єктивних обставин може зазнавати певної зміни. Так, якщо особа, що вчинила злочин, після цього здійснила певну позитивну посткримінальну поведінку з відновлення первинного (дозлочинного) стану об'єктів кримінально-правової охорони (виплатила заробітну плату, стипендію, пенсію чи інші виплати; сплатила податки, збори,

інші обов'язкові платежі, а також відшкодувала шкоду, завдану державі їх несвоєчасною сплатою; здала органам влади зброю, бойові припаси або вибухові пристрої тощо), то, вочевидь, суспільна небезпечність цієї особи зменшується або загалом зникає.

Це положення знаходить підтримку в чинному законодавстві України про кримінальну відповідальність. Так, згідно із ч. 1 ст. 48 КК, "особу, яка вперше вчинила злочин невеликої або середньої тяжкості, може бути звільнено від кримінальної відповідальності, якщо буде визнано, що на час розслідування або розгляду справи в суді внаслідок зміни обстановки вчинене нею діяння втратило суспільно небезпечність або ця особа перестала бути суспільно небезпечною" (виділено нами. – П. Х.). Відповідно до ч. 4 ст. 74 КК, "особа, яка вчинила злочин невеликої або середньої тяжкості, може бути за вироком суду звільнена від покарання, якщо буде визнано, що з урахуванням бездоганної поведінки і сумлінного ставлення до праці цю особу на час розгляду справи в суді не можна вважати суспільно небезпечною" (виділено нами. – П. Х.). На цю обставину обґрунтовано звертав увагу Ю. М. Грошевий: "В основу зміни обстановки покладені такі факти об'єктивної дійсності, встановлені судом, які, по-перше, мали місце після вчинення злочину, по-друге, внаслідок саме цих обставин злочин втратив суспільну небезпечність або підсудний припинив бути суспільнонебезпечним" [7, с. 80].

Наведемо приклад з практики Шевченківського районного суду м. Запоріжжя. Д., у листопаді 2003 р. навмисно з метою збуту незаконно придбала в нестановленої особи алкогольні напої в розмірі 180 пляшок, що є підакцизним товаром, та незаконно збула їх нестановленим особам, тобто вчинила злочин, передбачений ч. 1 ст. 204 КК, після чого визнала свою провину, щиро покалася, вказала на постачальників алкогольних напоїв та відшкодувала заподіяну злочином шкоду. Суд вказав у постанові, що злочин, який вчинила Д., не є тяжким, винна вчинила конкретні дії, що сприяли його розкриттю, а відтак, дійшов висновку про втрату Д. суспільної небезпечності та своєю постановою звільнив Д. від кримінальної відповідальності у зв'язку із зміною обстановки за ст. 48 КК [2].

Утім, запропоноване визначення "загальної підстави" звільнення від кримінальної відповідальності потребує додаткових аргументів, які пояснюють "логіку" відмови від кримінальної відповідальності. За установленню панівним поглядом кримінальна відповідальність у ретроспективному аспекті полягає в обмеженні прав і свобод особи, яка вчинила злочин, що індивідуалізується в обвинувальному вирокі судом і здійснюється спеціальними органами виконавчої влади держави [23, с. 28]. Кримінальна

відповідальність реалізується в межах кримінально-правових правовідносин, що виникають між державою, в особі спеціально уповноважених державних органів, та особою, яка вчинила злочин, є їх сутністю та змістом. Абсолютне панування імперативного методу кримінально-правового регулювання суспільних відносин зумовлено публічною природою кримінального права як охоронної галузі вітчизняного законодавства, внаслідок чого в державі з'являються владні повноваження застосування примусу щодо особи, яка вчинила злочин, а в останньої – обов'язок підкоритися державному примусу у вигляді обмеження певних прав і свобод. За цих положень кримінальна відповідальність може бути реалізована в трьох основних формах: 1) засудження винного, що виражається в обвинувальному вирокі суду, не пов'язаному з призначенням йому кримінального покарання; 2) засудження особи, поєднане з призначенням їй конкретної міри покарання, від реального відбування якого особа звільняється; 3) засудження особи, поєднане з призначенням конкретного виду та міри кримінального покарання [4, с. 286–287].

Здійснення певного комплексу позитивної поведінки особою, яка вчинила злочин, (посткримінальна поведінка) узгоджується, гармонізується з державними інтересами в боротьбі зі злочинністю та її запобіганням. А відтак, потребує гарантованого заохочувального стимулу у вигляді звільнення від кримінальної відповідальності. Особа звільняється, насамперед, від осуду своєї негативної поведінки в обвинувальному вирокі суду. Змістовна складова посткримінальної поведінки полягає в активній співпраці осіб з правоохоронними органами та органами правосуддя в напрямках: а) припинення злочинної поведінки; б) добровільного повідомлення про злочин; в) самовикриття в злочині; г) викриття інших осіб, винних у злочині; д) нейтралізації, мінімізації, відшкодуванні суспільно небезпечних наслідків майнового типу (податки, збори, обов'язкові платежі, фінансові санкції, пені тощо); е) вилучення з неконтрольованого обігу предметів зі спеціальним статусом обігу (предмети, що є носіями державної таємниці, наркотичні засоби, психотропні речовини, зброя, бойові припаси або вибухові пристрої); є) загального і спеціального запобігання вчиненню нових злочинів; ж) виховного впливу на свідомість населення з метою профілактики вчинення злочинів [24, с. 20–21].

Висновки. Позитивна посткримінальна поведінка робить неможливою реалізацію кримінальної відповідальності в будь-якій вищезазначеній формі. Недоцільним визнається будь-яке обмеження прав і свобод особи. Усі правовідносини між державою в особі спеціально уповноважених органів, з одного боку, та особою, що здійснила ви-

значену в законі позитивні посткримінальну поведінку, – з іншого, припиняються. Згідно із ч. 1 ст. 89 КК, ця особа не має судимості. Вона виходить із нею ж утвореного кримінально-правового конфлікту гідною, законослухняною людиною. Підсумовуючи викладене, вважаємо загальною підставою звільнення від кримінальної відповідальності усунення суспільної небезпечності особи, яка вчинила злочин, що робить недоцільним застосування до цієї особи установлених законом обмежень певних прав і свобод та зумовлює закриття кримінальної справи зі звільненням від кримінальної відповідальності.

Список використаної літератури

1. Аналіз роботи судів загальної юрисдикції у 2012–2014 рр. (за даними судової статистики) [Електронний ресурс] // Інформаційний сервер Верховного Суду України. – Режим доступу: <http://www.scourt.gov.ua/>.
2. Архів Апеляційного суду Запорізької області: Узагальнення судової практики з кримінальних справ за 2003 р. – Справа № 1у-26/04.
3. Баулін Ю. В. Звільнення від кримінальної відповідальності: монографія / Ю. В. Баулін. – Київ: Атіка, 2004. – 296 с.
4. Баулін Ю. В. Методологічне значення поділу права на приватне й публічне для кримінально-правових досліджень / Ю. В. Баулін // Методологічні проблеми правової науки: матер. міжнар. наук. конф. (Харків, 13–14 грудня 2002 р.) / Ю. В. Баулін; упор. М. І. Панов, Ю. М. Грошевий. – Харків: Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого, 2003. – С. 285–287.
5. Борисов Э. Т. Основания, предпосылки и условия освобождения от уголовной ответственности / Э. Т. Борисов // Утверждение социальной справедливости: криминологический и уголовно-правовой моменты: сборн. матер. науч.-практ. конф. – Иваново: Иван. гос. ун-т, 1989. – С. 98–102.
6. Виттенберг Г. Б. Вопросы освобождения от уголовной ответственности и наказания с применением мер общественного воздействия: монография / Г. Б. Виттенберг. – Иркутск: Изд-во Иркутск. гос. ун-та, 1970. – 223 с.
7. Грошевой Ю. М. Освобождение от уголовной ответственности в стадии судебного разбирательства: учеб. пособ. / Ю. М. Грошевой. – Харьков: Юрид. ин-т, 1979. – 82 с.
8. Егоров В. С. Теоретические вопросы освобождения от уголовной ответственности: монография / В. С. Егоров. – Москва: Моск. психол.-социал. ин-т, 2002. – 279 с.
9. Ендольцева А. В. Институт освобождения от уголовной ответственности: Проблемы и пути их решения: монография / А. В. Ендольцева. – Москва: ЮНИТИ-ДАНА: Закон и право, 2004. – 231 с.
10. Житний О. О. Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям: монографія / О. О. Житний. – Харків: Вид-во Націон. ун-ту внутр. справ, 2004. – 152 с.
11. Звечаровский И. Э. О позитивной ответственности в уголовном праве / И. Э. Звечаровский // Актуальные проблемы борьбы с преступностью: сборн. науч. труд. – Екатеринбург: Свердл. юрид. ин-т, 1992. – С. 72–76.
12. Келина С. Г. Теоретические вопросы освобождения от уголовной ответственности: монография / С. Г. Келина. – Москва: Наука, 1974. – 232 с.
13. Ковітіді О. Ф. Звільнення від кримінальної відповідальності за нормами Загальної частини КК України: навч. посіб. / О. Ф. Ковітіді. – Сімферополь: Квадранал, 2005. – 224 с.
14. Козак О. С. Ефективність звільнення від кримінальної відповідальності в Україні: монографія / О. С. Козак; за ред. О. М. Бандурки. – Київ: Освіта України, 2009. – 204 с.
15. Кримінальне право України: Загальна частина: підручник / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін.; за ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – 4-те вид., перероб і допов. – Харків: Право, 2010. – 456 с.
16. Курс российского уголовного права. Общая часть: учебник / С. В. Бородин, С. Г. Келина, Г. Л. Кригер и др.; под ред. В. Н. Кудрявцева, А. В. Наумова. – Москва: ИГП РАН, Спарк, 2011. – 767 с.
17. Курс уголовного права. Общая часть: учебник: в 2 т. / под ред. Н. Ф. Кузнецовой, И. М. Тяжковой. – Москва: Юрид. фак-т МГУ им. М. В. Ломоносова: Зерцало, 1999. – Т. 2. Учение о наказании. – 387 с.
18. Лесниевски-Костарева Т. А. Дифференциация уголовной ответственности. Теория и законодательная практика: монография / Т. А. Лесниевски-Костарева. – 2-е изд., перер. и доп. – Москва: НОРМА, 2000. – 400 с.
19. Пономаренко Ю. А. Поняття кримінальної відповідальності / Ю. А. Пономаренко // Проблеми законності. – 2009. – № 102. – С. 138–148.
20. Про практику застосування судами України законодавства про звільнення особи від кримінальної відповідальності: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 23.12.2005 р. № 12 [Електронний ресурс] // Інформаційний сервер Верховного Суду України. – Режим доступу: <http://www.scourt.gov.ua/>.

21. Савченко А. В. Сучасне кримінальне право України : курс лекцій / А. В. Савченко, В. В. Кузнецов, О. Ф. Штанько. – Київ : Вид. ПАЛИВОДА А. В., 2005. – 640 с.
22. Скибицкий В. В. Освобождение от уголовной ответственности и отбывания наказания : монография / В. В. Скибицкий. – Київ : Наукова думка, 1987. – 184 с.
23. Сташис В. В. Концептуальні положення і система чинного Кримінального кодексу України / В. В. Сташис, В. Я. Тацій // Проблеми законності. – 2009. – № 10. – С. 278–290.
24. Хряпінський П. В. Заохочувальні норми у кримінальному законодавстві України: теоретичні, законотворчі та правозастосовні проблеми : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08 / П. В. Хряпінський ; Націон. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. – Харків, 2010. – 39 с.
25. Хряпінський П. В. Позитивна кримінальна відповідальність (зміст, форми та реалізація) : наук. нарис / П. В. Хряпінський. – Запоріжжя : КСК-Альянс, 2008. – 115 с.

Стаття надійшла до редакції 05.03.2015.

Хряпинский П. В. Доктринальное определение оснований освобождения от уголовной ответственности

В статье изложены и исследуются спорные доктринальные проблемы определения оснований освобождения от уголовной ответственности. Освобождение от уголовной ответственности рассматривается как отказ государства от применения к лицу, совершившему преступление, установленных законом ограничений определенных прав и свобод путем закрытия уголовного дела, которое ведет суд в случаях, предусмотренных Уголовным кодексом Украины, и в порядке, установленном Уголовно-процессуальным кодексом Украины.

Ключевые слова: преступление, уголовная ответственность, позитивное постпреступное поведение, освобождение от уголовной ответственности.

Khriapinskiy P. Doctrinal Definition of the Bases of Release from Criminal Responsibility

In article are stated and controversial doctrinal problems of definition of the bases of release from criminal responsibility are investigated. In General and Special parts of KK there is considerable originality of grounds of release from criminal responsibility. In General part of KK to them the so-called general views of release behave from criminal responsibility, namely: in connection with effective repentance (if a person after the commission of crime repented sincerely, actively instrumental in crime detection and fully recovered the losses inflicted by it or removed the cause harm), in connection with reconciliation guilty with a victim (if a person was reconciled from the victims and recovered the losses inflicted by it or removed the cause harm), in with the transmission of person on bail (if a person sincerely repented and for a year from the day of transmission of it on bail will justify the trust of collective, will not avoid the measures of an educate character and not violate a public peace), in with the change of situation (if it will be acknowledged that in a time of investigation or consideration of business in a court as a result of change of situation a perfect a person act lost a public unconcern or this person left off to be publicly dangerous), in with completion of terms of remoteness if from the day of feascance of crime a person and to the day of set of legal force a sentence the certain passed a law on criminal responsibility terms and person, which committed crime, avoided investigation or court and to completion of marked in a law on criminal responsibility of terms a person did not accomplish the new crime of middle weight, grave or especially heavy crime.

Key words: crime, criminal responsibility, positive postcriminal behavior, release from criminal responsibility.